

yakınında bulunan Kavacık çiftliğinin sahibi ve Prenses Fatma Hanımefendi'nin eşi Mahmud Sırrı Paşa tarafından tevhidhanesiyle türbesi kâgire çevrilmek suretiyle yeniden ihya edilmiştir. 1925'ten sonra metrük kalan tekke zamanla tekrar harap olmuş, ancak 1976'da tevhidhanesi cami olarak kullanılmak üzere çevre sakinlerince tamir edilmiş, minare ve şadırvan gibi bazı ilâveler yapılmıştır. Diğer bölümler harap durumdadır.

Bugün bile iskân sahasının oldukça uzağında kalan tekkenin geçmişte münzevi bir kuruluş olduğu muhakkaktır. Tevhidhane, türbe ve harem - selâmlık bölümleri tek bir kitle halinde bugünkü Mihrâbad caddesi üzerinde sıralanmaktadır. Harem - selâmlık bölümünün ahşap üst katı dışında yapının tamamı kâgir olup tuğla hatıllı duvarları moloz taşlarla örülmüş ve ahşap çatıları kiremitle örtülmüştür. Tekkenin ana girişi doğudan tevhidhane ile türbe ve harem - selâmlık bölümleri arasında kalan ufak bir taşığa açılmakta ve buradan tevhidhaneye geçilmektedir. Tevhidhane sekizgen planlı olup duvarlarından üçü yapı kitlesinin içinde kalmakta, diğerleri ise dışarıya taşmaktadır. Yarım daire planlı basit bir mihrabı ve yuvarlak kemerli pencereleri olan tevhidhaneden türbeye bir kapı ve pencere açılmaktadır. Güneyde, cadde üzerinde sıralanan ve tevhidhanedekilerle aynı biçimde olan bir dizi pencerenin aydınlattığı türbe oldukça geniş tutulmuştur. Kuzeyde, hazîreye açılan müstakil bir kapısı bulunan türbenin çatısı ve içindeki Atâ Efendi ile haleflerine ait ahşap sandukalar zamanla ortadan kalkmıştır. Tekkenin kuzeyinde yer alan ve bu yönden müstakil bir girişi olan harem-selâmlık binasının zemin katında, ortadaki bir taşığa açılan mutfağ ve kahve ocağı gibi mekânlar bulunmaktadır. Üst katın kuzey, batı ve doğu yönlerinde yaptığı çıkmayı, tuğladan örülmüş yedi adet pâyenin yanı sıra muhtemelen Batı menşeli ve "art nouveau" üslûbunda döküm iki sütun taşımaktadır. Bu iki sütun, Osmanlı mimari ortamında henüz tanınmaya başlayan yabancı bir üslûbun bir tarikat binasında kendini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Üst katta, ortada iki cephe (zülvecheyn) bir sofa ile buna bağlanan karışıklı odalar ve bir helâ bulunmaktadır. Yapının kuzey ve batısında yer alan hazîrede, geç devir Osmanlı mezar tasarımı açısından önem taşıyan taşlar mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA :

Âsitâne Tekkeleri, s. 17; Mecmûa-i Cevâmî, II, 52-55; Bandırmalizâde, Mecmûa-i Tekâyâ, İstanbul 1307, s. 15; Mehmed Râif, Mir'ât-ı İstanbul, İstanbul 1314, s. 225; Zâkir Şükrü, Mecmûa-i Tekâyâ (Tayşî), s. 78; A. C. Vada, Boğaziçi Konuşuyor, İstanbul, ts., s. 82-83.

M. BAHA TANMAN

ATÂ MELİK CÜVEYNİ

(bk. CÜVEYNİ, Atâ Melik).

ATÂ b. SÂİB

(عطار بن السائب)

Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib b. Yezîd
(Mâlik yahut Zeyd) es-Sekafî
(ö. 136/753)

Kûfeli muhaddis tâbiî.

Kaynaklarda hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan ve Ebû's-Sâib veya Ebû Zeyd künyeleriyle de anılan Atâ b. Sâib bazan doğrudan, bazan da arada bir vasıta ile Enes b. Mâlik ve Abdullah b. Ebû Evfâ gibi sahâbîlerden, güvenilir bir muhaddis olan babası Sâib b. Yezîd, Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Mücâhid b. Cebr gibi tâbiîlerden hadis rivayet etti. Kendisi de A'meş, İbn Cüreyc, Şu'be, Süfyân es-Sevrî ve Süfyân b. Uyeyne gibi meşhur muhaddislere hocalık yaptı.

Ahmed b. Hanbel'in iyi bir insan ve güvenilir bir muhaddis olduğunu söylediği Atâ, ömrünün son yıllarında hâfıza kaybına uğradı. Elindeki hadis cüzleri -İclî'nin dediğine göre- pek sağlam olmadığı için, "Bu senin rivayet ettiğin hadislerdendir" şeklindeki telkîn*leri kabul etmeye, kendilerinden hadis almadığı hocalardan hadis rivayet ettiğini iddia etmeye başladı. Bilhassa tâbiîlerden işit-

tiklerini sahâbîlerden duymuş gibi gösterdi. Bu sebeple hâfızası sağlam olduğu yıllarda ondan hadis almış olan Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Zeyd gibi eski talebelerinin rivayetleri itimada şayan görülmüş, daha sonraları kendisinden hadis okumuş olan talebelerinin rivayetleri ise ihtiyatla karşılanmıştır. Buhârî de onun bir rivayetini mütâbî** olarak Şâhih'ine almış, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayetlerine sünenlerinde yer vermişlerdir.

Atâ'nın İbn Sa'd tarafından 136 (753) olarak tesbit edilen ölüm tarihinin 133, 134 ve 137 olduğu da ileri sürülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Rikâk", 53; a.mlf., et-Târîhu'l-kebir, VI, 465; a.mlf., et-Târîhu's-şagîr, II, 39, 45; İbn Sa'd, et-Tabakât, VI, 338; İclî, Târîhu's-şikât (nşr. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî), Beyrut 1405/1984, s. 332-333; el-Cerh ve't-ta'dîl, VI, 332-334; İbn Adî, el-Kâmil, V, 1999-2002; Zehebî, A'lâmü'n-nûbelâ, VI, 110-114; a.mlf., Mîzânü'l-îtidâl, III, 70-73; İbn Hacer, Tehzîbü't-Tehzîb, VII, 203-207.

M. YAŞAR KANDEMİR

ATÂ b. YESÂR

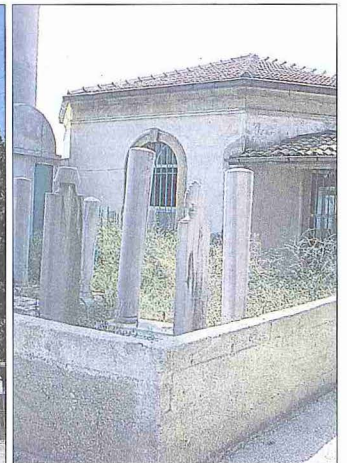
(عطار بن يسار)

Ebû Muhammed Atâ
b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî
(ö. 103/721)

Tâbiîn devri fıkıh ve hadis âlimlerinden.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmayan Atâ b. Yesâr 19 (640) yılında doğdu. Babası ve fukahâ-i seb'a*dan olan kardeşi Süleyman gibi o da Hz. Peygamber'in zevcesi Meymûne bint Hâris el-Hilâliyye'nin mevlâ*sı idi. Tâbiîn devri Me-

Atâ Efendi
Tekkesi'nin
cami haline
getirilmiş
olan
tevhidhanesi
ile hazîresi -
Kanlıca /
İstanbul

dine fıkıh âlimleri arasında önemli bir yeri bulunan ve rivayetleri *Kütüb-i Sitteler*'de yer alan Atâ, aynı zamanda çok hadis rivayet edenlerden olup güvenilirliği konusunda İbn Maîn, Ebû Zûr'a, Nesâî, İbn Hibbân ve diğer hadis âlim ve münekkitleri ittifak etmişlerdir. Rivayette bulunduğu kimseler arasında Hz. Âişe, Meymüne, İbn Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Zeyd b. Sâbit, Üsâme b. Zeyd, Zeyd b. Hâlid, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn Ömer, İbn Abbas, Muâz b. Cebel, Ebû Zer, Ebû'd-Derdâ ve Ubâde b. Sâmit gibi büyük sahâbîler yer almaktadır. Ondandır Amr b. Dînâr, Zeyd b. Eslem, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Muhammed b. Ebû Harmele, Yezîd b. Abdullâh, Şureyk b. Ebû Nemir gibi birçok hadis âlimi rivayette bulunmuşlardır.

103 (721) yılında İskenderiye'de seksen dört yaşlarında vefat eden Atâ b. Yesâr'ın ölüm tarihinin 94, 97 veya 104 olduğuna dair farklı rivayetler vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 173-175; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VI, 461; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâse), s. 138, 441, 459; *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI, 338; Nevevî, *Tehzîb*, I/1, s. 335; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 90; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 448-449; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 513; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VII, 217-218; Süyûtî, *Tabakât*, I, 41.

AHMET ÖZCEL

ATABEG

Selçuklular'da ve
daha sonraki Türk devletlerinde
kullanılan bir unvan.

Türkçe **ata** ve **beg** (bey) kelimelerinden meydana gelmiştir. Selçuklular'dan önce, Karahanlılar ve Gazneliler gibi müslüman Türk devletlerinde böyle bir unvanın veya bununla ilgili olarak atabeglik şeklinde bir müessesenin varlığı hakkında bilgi yoktur. Oğuz geleneklerine bağlı büyük bir Türk boyu olan Selçuklular'ın atabeglik müessesesini İslâmiyet'ten önce kurulan Türk devletlerinden aldıkları, eski bir gelenek veya müesseseyi biraz değiştirmek suretiyle devam ettirdikleri düşünülebilirse de bu hususta da kayıt bulunmamaktadır. Bazı müsteşrikler, Orhun kitâbelerinde kitâbelerin yazıcısı olarak kaydedilen "Kültigin atası" lakabının "atabeg" mânasına geldiğini söylerlerse de bu husus da şimdilik kesinlik kazanmış değildir. Buna rağmen çeşitli Kafkas kavimleri arasındaki Türkler'in aile hayatlarında karımıza çıkan **atalık**, Selçuklular'daki ata-

beglik ile az da olsa yakınlık göstermektedir. Kafkaslar'daki bazı Türk aileler küçük yaştaki çocuklarını terbiye ve eğitim için başka ailelerin yanına vermişler ve çocuğun eğitimi ile uğraşan bu ailenin reisine atalık demişlerdir. Kırım hanları şehzadelerine de bu usulün uygulanmış olması, Selçuklular'daki atabeglik müessesesinin atalık ile ilgili olabileceği düşüncesini kuvvetlendirmektedir.

Selçuklular'da atabeg unvanı ilk defa vezir Nizâmülmülk'e verilmiştir. Sultan Alparslan Malazgirt Zaferi'nden sonra oğlu Melikşah'ın devlet işlerinde tecrübe kazanması hususunda Nizâmülmülk'ü görevlendirmiş, ona "Ata Hoca" veya "Atabeg" unvanını vermiştir. Ancak Nizâmülmülk'ten itibaren bu unvanla birlikte verilen vazife daha sonra yüksek bir devlet memurluğuna dönüşmüştür. Nitekim Selçuklu sultanları bilhassa uç eyaletlerini aile fertleri arasında taksim ederken henüz yaşları küçük olan şehzadelere vasî ve mürebbî sıfatıyla genellikle kumandanlar arasında bir atabeg tayin etmişlerdir. Atabeg olan şahıs, yanında bulunan melikin terbiye ve öğretimi ile ilgilenir, eyaleti onun adına yönetirdi.

Sultanların yanı sıra önemli merkezlerde bulunan melikler de kendi çocuklarına atabeg tayin ederlerdi. Meselâ Melikşah'ın kardeşi Suriye Meliki Tâcüddevle Tutuş, oğulları Rıdvan ile Dukak'a birer atabeg tayin etmişti. Melikşah'ın ölümünden sonra saltanat mücadelesine katılan Tâcüddevle Tutuş, yeğeni Berk yaruk'a mağlûp olup hayatını kaybedince oğullarından Rıdvan Halep'te, Dukak ise Dimaşk'ta birer meliklik kurdular. Dukak'ın ölümünden kısa bir süre sonra atabegi Zahirüddin Tuğtegin, Dimaşk - Şam Atabegleri, Böriler veya Tuğteginliler denilen atabegliğin temelini attı (497/1104). Oğlu Börî ve halefleri Haçlılar'la uzun mücadelelere girdiler. Tuğteginliler'in hâkimiyetine Nureddin Mahmud b. Zengî 1155 yılında son verdi.

Sultan Melikşah'tan sonra saltanatı ele geçiren oğlu Berk yaruk da kardeşi Muhammed Tapar'a Gence ve civarını verdiği zaman kumandanlarından Kutluğ Tegin'i ona atabeg tayin etmişti. Ayrıca Sultan Berk yaruk henüz beş yaşında bulunan oğlu Melikşah'ı veliaht tayin ettiğinde Emîr Ayaz'ı onun atabegliğine getirdi. Büyük Selçuklular ve Suriye Selçuklularının yanı sıra atabeglik müessesesi Kirman, Irak ve Anadolu Selçuklularında da görülmektedir. Kirman Sel-

çuklularında Sultan Tuğrul Şah devrinde Alâeddin Bozkuş, Behram Şah ve Arslanşah devirlerinde Kutbüddin Muhammed ile Reyhan meşhur atabegler arasında sayılır.

İlk Irak Selçuklu sultanı olan Mahmud, oğullarından Alparslan'ın atabegliğine İmâdüddin Zengî b. Aksungur'u, Ferruh Şah'ın atabegliğine ise Hille Emîri Dübeyş b. Sadaka'yı tayin etmişti. Bunlardan İmâdüddin Zengî'ye ayrıca Musul'un **iktâ*** edilmesiyle, tarihe Zengîler veya Musul Atabegleri adıyla geçen yeni ve çok güçlü bir atabegliğin temeli atıldı (1127). Sultan Mahmud'a sadakattan ayrılmayan Atabeg Zengî, sultanın 1131 yılında ölümü üzerine çıkan saltanat mücadelelerinde Mesud b. Muhammed Tapar'ı destekledi. Hatta onun kardeşi Selçuk Şah ve atabegi Karaca Saki ile mücadeleye girdi. Daha sonra da Irak Selçuklu tahtını Melik Alparslan'a kazandırmak için zaman zaman mücadelelere katılan Atabeg Zengî, ömrünün sonuna kadar (1146) Büyük Selçuklu Sultanı Sencer'e bağlılıktan ayrılmadı.

Atabeg Zengî'nin ölümünden sonra Musul Atabegliği oğulları arasında taksim edildi. Büyük oğlu Seyfeddin Gazi, Musul merkez olmak üzere Kuzey Irak'a, Nureddin Mahmud ise Halep merkez olmak üzere Kuzey Suriye'ye hâkim oldular.

Tâbi oldukları Büyük Selçuklu Devleti'nin yıkılışı (1157), Irak Selçuklu Devleti'nin iç karışıklıklara düşmesi ve Nureddin Mahmud'un bağımsızlığını ilân etmesiyle sonuçlandı. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Mısır'a kadar çok geniş topraklara sahip olan bu atabeglik, Nureddin Mahmud zamanında en haşmetli devrini yaşadı. Nureddin Mahmud'un ölümü (1174), bu atabegliğin zamanla Eyyûbî hâkimiyetine girmesine sebep oldu. Halep ve Dimaşk kolunun 1181'de tamamen Eyyûbî tâbiyetine girmesine karşılık Musul şubesi zaman zaman bağımsız bir şekilde 1222 yılına kadar varlığını sürdürdü. Bu atabegliğin en dikkate değer mücadelesi Haçlılar'a karşı oldu.

Yine Irak Selçuklu Sultanı Mesud'un Arrân valiliğine tayin ettiği Şemseddin İldeniz, onun ölümünden (1157) sonra çıkan taht kavgalarında desteklediği Arslanşah'ı tahta çıkarmaya muvaffak olmuştu. Arslanşah'a minnettar olduğu İldeniz'e "atabeg-i a'zam" unvanını verdi. Bu suretle Azerbaycan'ın büyük bir kısmı ile Arrân ve Cibal bölgelerini içine